

UDK 821.163.41.09-31Lalić M.
Nataša Jovović
Filološki fakultet u Nikšiću
natasaj@ac.me

UPOTREBA LOKATIVA U ROMANIMA MIHAILA LALIĆA

U ovom radu ispituju se značenja i funkcije lokativnih sintagmi na korpusu koji čine sledeći romani Mihaila Lalića: *Svadba*, *Raskid*, *Lelejska gora*, *Ratna sreća* i *Tamara*. Budući da sintaksu karakteriše metodološki pluralizam, pored metoda indukcije i dedukcije, primjenjujemo i osnovnu sintaksičku metodologiju koju čine procedure sinteze, tj. generisanja i analize, tj. raščlanjivanja, odnosno segmentacije. Pri tome se vodi računa o obilježenosti/neobilježenosti lokativnih konstrukcija kao i o njihovom semantičkom sadržaju.

Ključne riječi: Mihailo Lalić, lokativ, sintaksičko-stilske osobenosti, tradicionalna i moderna sintaksa, standardana i supstandardna upotreba

The paper examines the meaning and function of locative phrases in the novelistic opus of Mihailo Lalić, including all creative stages of this author: *Svadba* (1950, 1973), *Raskid* (1955, 1969), *Lelejska gora* (1957, 1983), *Ratna sreća* (1973, 1983), and *Tamara* (1992). Given the fact that syntax is characterized by methodological pluralism, in addition to the method of induction and deduction, the author in this paper also employs the basic syntactic methodology consisting of the synthetic procedure, i.e., of generation and analysis (parsing or segmentation). In this process the (un)markedness of locative constructions as well as their semantic content are taken into consideration.

Keywords: Mihailo Lalić, locative, syntactic-stylistic features, traditional and modern syntax, standard and substandard use

0 Uvod

Lokativ pripada grupi perifernih¹ padeža, usled nemogućnosti obilježavanja centralnih sintaksičkih pozicija – gramatičkog subjekta i bespredložkog objekta uz prelazni glagol. Zbog svoje blokirane upotrebe (s predlozima *na*, *u*, *o*, *po*, *prema* i *pri*) i obilježja *obuhvatnosti*, zajedno s dativom čini grupu dvostruko obilježenih padeža u sistemu, a takođe je i neposredni korelat genitivu iz grupe centralnih padeža, kojeg takođe odlikuje kategorija obuhvatnosti.

Pored upotrebe blokirane predlogom, lokativ može biti praćen i obaveznim determinatorom. Prema osnovnim koncepcijama specifičnih odnosa koji se imenuju lokativnim predlozima, on pripada *padežima kontakta* jer se njime *konkretizuje priroda kontakta koji predikacija uspostavlja* s pojmom u lokativu. (Piper i dr. 2005: 273). Stoga se povezuje sa predložkim dativom i predložkim akuzativom, koji se suprotstavljaju genitivu i instrumentalu tj. padežima koneksije.

¹ Tj. marginalnih, prema terminologiji M. Ivić (1961: 39) i T. Batistić (1972: 10).

1 Subjekatski lokativ

Lokativ koji se javlja u funkciji semantičkog subjekta, u jeziku Mihalila Lalića nalazimo u sledećim rečeničnim konstrukcijama:

- Uz glagole tipa *vidjeti*, *nalaziti* (u značenju *vidjeti*), pri čemu se lokativ pojavljuje sa predlogom *u*. Navodimo sledeće primjere²:

«Ja ne vidim baš nikakvog uživanja *u mijenjanju*, a ni koristi ...» (RS, II, 221); ne vidi nikakvo junaštvo *u tome* što nam je štampar za pare složio to što smo mu poručili, (RS, II, 255).

Rekonstrukcija prvog primjera pokazuje da *mijenjanje ne nudi baš nikakvo uživanje*, i da *govorno lice na nalazi junaštvo u određenom postupku*, tj. da (predočeni) *postupak ne nudi baš nikakvo junaštvo*, u drugom primjeru, ukazuje na stvarnu semantičku vrijednost subjekta, tj. lokativa koji se može transformisati u oblik nominativa, a da se značenje i smisao rečenice ne promijeni.

- Uz glagole tipa *javljati se*, *pojavljivati se*, takođe sa predlogom *u*:

izabrao je poslednji trenutak da mi se *u Tadijinom liku* javi (RS, II, 394);

- U strukturama iz govornog jezika:

Moj brat Obro potamnje *u licu* od zajadluka (RS, II, 224); tj. *Lice mog brata Obra je potamnje*.

- Lokativ sa predlogom *o* u «idiomatizovanim strukturama» tipa *riječ je o ..., radi se o ..., u značenju takođe idiomatizovane strukture tipa u pitanju je* (Piper i dr. 2005: 274): Ančić, koji je jedva izdržao da se ne nasmije kad je bila riječ *o „drugoj glavi“*, naljuti se (S, I, 44); Nego, nije sada riječ *o davanju*, (S, I, 128).

Nominativni oblik padežnom transpozicijom ukazuje na funkciju lokativa ovog tipa – *kad je bila u pitanju druga glava*; *nije sada u pitanju davanje*.

Navedene lokativne konstrukcije sa predlozima *u* i *o* stoje u korelaciji sa nuklearnim elementom rečenične strukture (Batistić 1972: 129), jer primjenom određenih postupaka rekonstrukcije prelaze u nominativ subjekta.

2 Predikatski lokativ

U Lalićevom jeziku bilježimo u rijetkim primjerima oblike lokativa u kopolativnom, semikopolativnom i dekomponovanom predikatu, i to u funkciji semantičkog jezgra u kopolativnom, semantičke dopune u semikopolativnom, i semantičke dopune ili semantičkog jezgra u dekomponovanom predikatu.

Lokativ u kopolativnom predikatu uglavnom se pojavljuje sa predlogom *u* i to imenice *zatvor*; pri čemu se lokativna konstrukcija može transformisati u glagolski pridjev *zatvoren*:

To striko Luka, da nije *u zatvoru*, ne bi dozvolio (LG, I, 126); Činilo mi se da sam *u zatvoru* (R, I, 22); *u zatvoru* su tri Kalabreza (R, I, 52); Bio je ovdje *u zatvoru* obućar Vukašević, (S, I, 81).

Učestalost ove predložko-lokativne konstrukcije, na unutrašnjem planu svih ispitivanih Lalićevih romana ukazuje na postojanje statičnog svijeta ograničenih mogućnosti, lišenog svjetlosti i slobode, koje je oličeno pojmom *zatvor*, pa njego

² U radu ćemo koristiti skraćenice S, LG, RS, R, T, za romane *Svadba*, *Lelejska gora*, *Raskid*, *Ratna sreća*, *Tamara* uz naznaku prvog ili drugih izdanja, označenih rimskim brojem I i II, kao i broja stranice sa koje je primjer preuzet.

upotreba doprinosi potpunijem sagledavanju „dubinske“ strukture djela.

Funkciju semantičkog jezgra uz kopulu, kao i u prethodnim primjerima, vrši lokativ sa predlogom *u*, kojim se označava prostorni lokalizator, uz semikopulativno *je* (*nalaziti se*), kao obavezni determinator, čijim bi izostavljanjem bio narušen rečenični smisao:³ *Vasilj je u selu*, (LG, I, 117); *sud je u Kolašinu*, (LG, I, 147); *korijenje nam nije u zemlji* (LG, II, 186).

Lokativ sa predlogom *u*, i to u funkciji semantičkog jezgra uz kopulu, sa obavezanim determinatorom; Lokativna konstrukcija se javlja *u svojstvu posesora uz semikopulativno 'je' sa značenjem 'imati'* (Piper i dr. 2005: 275): *da ih podsjeti da je država u bijelim mangupskim rukama* (RS, II, 182).

Lokativ u semikopulativnom predikatu javlja se sa predlogom *na* uz semikopulativne glagole tipa *zasnivati se*, *temeljiti se*, *ostajati*: *sva su srodna srca montirana na istim ili bliskim talasima*; *kad se razidu po svijetu, svako ostaje na istom talasu* (RS, II, 214); *i kad je poredak u prirodi počivao na sigurnijim temeljima nego danas* (RS, II, 151).

Lokativ u dekomponovanom predikatu ima vrlo ograničenu upotrebu u ispitivanim djelima našeg pisca. Sveden je na konstrukcije sa predlozima *u* i *na* i značenjem *biti u opadanju*, tj. *biti na okupu*: *njihova je plima bila u opadanju* (RS, II, 292); *svi su na okupu u stanici* (RS, II, 376).

Oblici *u opadanju*, *na okupu* vrše funkciju semantičkog jezgra u kopulativnom predikatu sa kojim istovremeno čine dekomponovani predikat (*Plima je opadala*; *Svi su se okupili*).

3 Objekatski lokativ

Lokativ koji vrši funkciju indirektnog (nepravog) objekta (Batistić 1972: 18; Stevanović 1979: 468; Piper i dr. 2005: 277) predstavlja veoma frekventnu kategoriju u jeziku Mihaila Lalića.

- Lokativ sa predlogom *o* upotrebljava se uz glagole kojima se označavaju različite *komunikativne, kognitivne, intelektualne i perceptivne radnje* (Piper i dr. 2005: 277), koje dijelimo u nekoliko grupa:
 - Glagoli proste prelaznosti/proste rekcije tipa *govoriti, pričati, (pro)misliti, sanjariti, sanjati, čuti*, kao i uz *brinuti (se)*:
Svrši se i ta vrsta zabave, pa počeše *o krađama* (T, 152); *Ne znam zašto o tome* govorimo (LG, I, 58); koji opet *priča o opreznosti* (LG, I, 100); Čim počnem da mislim *o nečem drugom* (LG, I, 108); «Ja sam te spise proučavao i znam više no što misliš *o svima vama*.» (T, 141); Već sat ili dva sanjarim *o tom vremenu* (LG, II, 522); *sanja o stvaranju* nečeg boljeg na zemlji (LG, II, 287); Sve ono što sam čuo *o njemu* (LG, II, 361); danas nema potrebe da se neko *o tome* brine (RS, II, 198).
 - Glagoli proste prelaznosti i složene rekcije sa socijativnim instrumentalom u

³ Umjesto glagola *biti* može se upotrijebiti glagol *nalaziti se*. Tatjana Batistić ističe da se upotreba glagola *biti* češće javlja jer drugi glagol postavlja veće zahtjeve u pogledu konkretnosti pojmova i u poziciji subjekta i u poziciji lokativa. Te restrikcije proizilaze iz činjenice da u slučaju glagola *nalaziti se*, za razliku od semantičke amorfnosti *biti*, postoji jasnije značenje smještenosti (1972: 18).

funkciji prve rekcijske dopune tipa *dogovoriti se, razgovarati*:

razgovaram s Jakšom *o čemu bilo* (LG, II, 494); razgovarali smo *o nečem drugom* (RS, II, 219); a i da se raspitamo i pogodimo *o svemu* (RS, II, 198).

- Glagoli složene prelaznosti i složene rekcije sa bespredložkim akuzativom u funkciji direktnog objekta koji vrši funkciju prve rekcijske dopune tipa *pitati, obavijestiti*:

pokušava da nešto pita i sazna *o blišnjima* (LG, I, 12); Jovičević je izgleda, *o svemu* tačno obavijestio knjaza (RS, I, 100); moći bez muke da obavijesti Njemce *o pravom stanju stvari* (S, II, 155).

- Glagoli složene prelaznosti i složene rekcije tipa *govoriti, pričati* sa bespredložkim dativom u funkciji indirektnog objekta koji se javlja u poziciji prve rekcijske dopune:

na svoj način zaslužio da se *o njemu prvom* govori (S, II, 51); pričao mi je *o đačkim parama* (RS, II, 166); *O tome* nijesam nikom pričao (RS, II, 275); «Kad mi neko priča *o onome* što ima da bude, ...» (R, I, 40).

Upotreba lokativa sa predlogom *o* u objekatskoj funkciji uz navedene oblike glagola čini ga ekspresivnom varijantom *gramatičkog objekta*, mada je ekspresivnost umanjena usled česte upotrebe. (Čorac 1974: 88)

Sasvim je očigledna tendencija svodenja upotrebe lokativa sa predlogom *o* na funkciju dopune (nepravog objekta), uz tzv. glagole *u pitanju*, (Batistić 1972: 43–46), tj. glagole govorenja i mišljenja (u širem smislu). Ta tendencija odlika je savremenog jezika pa prema tome i jezika našeg pisca, u kojem su sva druga značenja i funkcije lokativa sa ovim predlogom zabilježeni u vrlo ograničenom broju primjera.

- Lokativ s predlogom *na* uz glagol *svirati*, tj. instrument označen lokativom ima funkciju indirektnog objekta, kao u sledećim primjerima:
svira na tamburici kad su im igranke (RS, II, 41); Neko je uzeo da svira *na češlju* (R, II, 146).
- Lokativ sa predlogom *po* uz glagole tipa (*po*)*milovati, udariti, tresnuti*, čija rekcija zahtijeva i oblik akuzativa bez predloga u funkciji direktnog objekta:
osjetih kako me ona bez snage pomilova prstima *po potiljku* (LG, II, 266); dođe mi da ga pomilujem *po glavi* (LG, II, 15); on zamišlja kako bi ga sa slašću zviznuo *po matoroj njokalici* i s uživanjem zveknuo *po čelu* i raspalio *po labrnji* da mu zube saspe u travu. (LG, II, 510).

4 Eksplikativni lokativ

Riječ je o lokativu koji se javlja u funkciji semantičke dopune uz glagole, imenice i pridjeve.

4.1 Eksplikativni lokativ kao semantička dopuna glagolu

Eksplikativni lokativ pojavljuje se uz glagole različitih tipova, pri čemu glagoli iz prethodnog poglavlja koji označavaju komunikativne, kognitivne, perceptivne radnje, kao i intelektualno-emocionalna stanja predstavljaju i eksplikativni i objekatski lokativ, pa ovom prilikom navodimo primjere sa glagolima koji nijesu navođeni u okviru objekatskog lokativa: *o čemu* svjedoči pripovijetka Iva Andrića (RS, II, 141); Borko, kao

da čita šta o *njemu* mislim (RS, II, 354); ali oni su nešto načuli o *nezgodnim postupcima* osvetljivih šumokradica (RS, II, 386); Izvijestio je o *tome* Mitrovića (RS, II, 334).

- Lokativ s predlogom *u* uz glagole tipa *pretjerivati, uživati*:
Ponekad mi se čini da namjerno pretjeruje *u tome* (LG, I, 72); namjerno pretjeruje *u toj sklonosti* da se ponizi (LG, II, 414); pa da uživa *u tuđoj svađi* (RS, II, 16); da uživa *u mirisima* korijena (RS, II, 52); sastavljao neki od svojih zajedljivih spisa i uživao *u pakosti* (RS, II, 125).
- Lokativ sa predlogom *u* uz prelazne glagole tipa *probuditi (u nekome nešto); uhvatiti (nekoga u nečemu), pomagati (u nekoj aktivnosti)* sa slobodnim akuzativom u funkciji direktnog objekta:

Tada se probudi *u njemu* drugi, sasvim suprotan strah (S, I, 100); Izgleda da su se od pucnjave i leševa probudile snage mržnje *u toj vodi* (R, I, 10); Ono što je sad probudilo strepnju *u meni* (LG, II, 21). ili su mu podmetnuli špijunažu, ili su ga stvarno *u njoj* uhvatili (R, II, 207); Pretpostavljam da su ga *u bjekstvu* uhvatili (R, II, 213); Oko njih se odmah stvorio njihov posebni životinjski svijet ... klizi ispod kupinjaka, ... pipa, nagriža, razjeda i pomaže *u laganom razaranju*. (LG, II, 305).

Lokativ sa predlogom *u*, imenica koje označavaju živo (+) u prvoj grupi primjera, uz napomenu da imenica *voda* dobija to obilježje personificiranom mogućnošću *mržnje*, predstavljaju konstrukcije koje zahtijevaju poseban osvrt. Naime, oblici lokativa *u njemu, u meni* upućuju na činjenicu da se dato stanje, osjećanje ili raspoloženje označeno oblikom akuzativa (*strah, strepnju*) vezuje za subjekat i to *samo u situaciji o kojoj se upravo referiše* (Antonić 2008: 12), dok bi se oblik lokativa *u toj vodi* mogao odnositi na osjećanje koje se vezuje za subjekat i van referentne situacije, tačnije ostavljaju mogućnost da su *snage mržnje ponovo* probuđene. U prvom slučaju, kao što ističe Batistić (1972: 57) ovom modelu ekvivalentna je parafraza sa posesivnim pridjevom ili zamjenicom (*njegov strah, moja strepnja*), dok u vezi sa oblikom *u toj vodi*, shodno viđenju izloženom u pomenutom radu I. Antoniće (2008) postoji mogućnost umetanja priloga *ponovo – Pucnjava i leševi su učinili da ona (voda) ponovo osjeća snagu mržnje*, čime se mijenja i bazična struktura rečenice koja postaje složena.

4.2 Eksplikativni lokativ kao semantička dopuna imenici

Lokativ sa predlogom *o*, pojavljuje se u najvećem broju primjera kao dopuna uz imenice tipa *razgovor i priča*: ali on više ne obnovi naš razgovor *o Crnoj Gori* (RS, II, 159); da im održim govoranciju *o potrebi* sloge i međusobne trpeljivosti (RS, II, 195); u čemu ja vidim dokaz *o postojanju i neprestanom pulsiranju* sila (RS, II, 365); Htio je pošto-poto da me uvuče u duboko zamršeno raspravljanje *o četvrtoj dimenziji i bescilnoj besmislici* vasiona (LG, II, 211); dođe odnekud kao priča *o nečem nejasnom, nepovratnom*, što je nekad lijepo bilo. (LG, I, 12); mora da po selu kruži neka smiješna priča *o mojoj provali* kod Boja Mumla (LG, I, 307); Iz tog susreta planu priča *o poštenju i karakteru* kao nečemu što je na cijeni (R, II, 254); Ja sam mislio da je priča *o Psećem groblju* izmišljena (R, II, 305); počeo da prenosi petokolonaške priče *o ruskim porazima* (S, II, 11); izvukli su iz dna pamćenja stare pjesme *o starim gladima* (LG, II, 48); zavadio ga s dobrotvorima, čak i neke oficire i ugledne domaćine zavedene predrasudama *o slobodi* i slavopojkama *o Rusiji*. (RS, II, 223); Ruga se on to našim pjesmama i predrasudama *o moralu* (LG, II, 515).

Eksplikativni karakter lokativnih konstrukcija vidljiv je u mogućnosti umetanja pojašnjenja tipa *koji*, tj. *koja govori o*, (*priča koja govori o mojoj provali*) iako je u slučaju sa imenicom *razgovor* navedena eksplikacija tautološkog tipa.

4.3 Eksplikativni lokativ kao semantička dopuna pridjevu

Lokativ sa predlogom *u* javlja se u funkciji dopune uz pridjeve tipa *uporan, izdržljiv, oprezan, grub, siguran, čvrst* i sl. što će pokazati sledeći primjeri: a ako bude *uporan u traženju* tog priznanja – još će mu se i narugati (S, I, 113); Od mene je *u svemu* izdržljiviji, pa i *u tome* (LG, II, 402); pokajah se što nijesam bio oprezniji *u tim pohvalama* đavolu (LG, II, 337); uobražen bez razloga, *grub u licu*, (LG, II, 148); Ona nije baš bila sasvim sigurna *u zanatu* (LG, II, 207); Najgore je što ja nijesam *čvrst u sebi*. (LG, II, 286).

5 Spcijalni lokativ

Riječ je o lokativu koji se javlja u funkciji spacijalnog determinatora, određujući rečeničnu predikaciju u vezi sa nekim od mogućih aspekata prostornog odnosa. Izražavanje *statičnih prostornih relacija*, ujedno je i osnovno značenje ovog padežnog oblika (Pranjeković 2013: 3).

Lokativne konstrukcije mjesnog značenja koje se javljaju u rečenicama u svojstvu ispuštivih determinatora, T. Batistić naziva *adverbijalima* (1972: 25). U takvim slučajevima, kako uz prelazne, tako i uz neprelazne glagole, ispuštanje lokativa ne dovodi do narušavanja rečeničnog smisla, za razliku od funkcije lokativa kao mjesne dopune, usled čijeg ispušanja može biti izmijenjeno ili narušeno značenje rečenice. Stoga, kriterijum ispuštivosti u glavnom određuje funkciju mjesnog lokativa u primjerima koje izdvajamo u jeziku Mihaila Lalića, pri čemu je funkcija adverbijalnog mjesnog lokativa najzastupljenija.

5.1 Neusmjerenost – lokativnost – u prostoru

5.1.1 Neposredna prostorna lokalizacija

U ovom značenju bilježimo primjere lokativa sa predlozima *u, na, o, pri* uz glagole *biti (nalaziti se), stanovati, boraviti, živjeti, biti smješten, stajati, ležati, ostati*, čija semantika zahtijeva prisustvo lokalizatora, ali i uz druge glagole uz koje je prisustvo lokalizatora fakultativno. Obilježje glagola jeste dinamičnost (+/-) i direktivnost (-).

- Predlog *u* upućuje na unutrašnjost lokalizatora:
Šta li traži *u mojim gudurama*, (LG, II, 301); *U katunu* svijetle vatre i ćafkaju psi. (LG, II, 143); krompir je slan, bruni se i rastapa *u ustima*. (LG, II, 101); Čujem samo isprekidane glasove kao da negdje *u daljini* zloslutni pas zavija (LG, II, 79); on drži pištolj *u ruci* (LG, II, 49); Mislim da je *u Gubavčevoj pećini* (LG, II, 37); Čak i meni se u početku pričinjavalo da su *u Gubavču* sjenke crne i zloslutne, (LG, II, 269); Kroz pukotine *u brvnima* vidi se livada (LG, II, 33); sasvim se nejasno čuje kao nešto što se kreće *u daljini*. (LG, II, 12); To je prirodno, jer se on

iznenada našao u svojoj sredini i materiji (LG, II, 14); opazio je Ivan nešto u blizini (LG, II, 15); u magli se rasu pahuljica sive dlake (LG, II, 16); Izliječili su je u bolnici, u Opštinskoj bolnici (LG, II, 29); što sam je samu ostavio u zapaljenom Beogradu (LG, II, 28); Žena njegova, negdje je u logoru, u Albaniji (LG, II, 33); ima rezerve u torbi i vatre u krvi (LG, II, 481).

- Predlog na podrazumijeva gornju ili katkad bočnu površinu lokalizatora, ali se pojavljuje i uz imena toponima i institucija:

«Nemam ogedalala osim na bari » (LG, II, 86); po tome znam da je on negdje unutra, na tavanu ili u izbi (LG, II, 59); Glas mu škripi kao da nož na brusu oštri (LG, II, 55); uspomene ... plivaju na talasima i pojavljuju se na drugim mjestima (LG, II, 11); Sve što je bilo, ... razmekšalo se i rastopilo na toj vatri, krčka se na njoj (LG, II, 19); Zrnevlje, s mukom izvučeno iz zelena klasja, suši se ispred kuća na prostrtim ponjavicama. (LG, II, 123); Na Lomu je tiho, (LG, II, 202); Škola je bila na Zaravni, pet-šest metara iznad ceste. (T, 65); Ustao sam, probudio ljude i pošao na čelu kolone: ako dođe do saslušavanja da se nemam čime braniti. (T, 47).

Poslednji primjer zahtijeva poseban osvrt, usled upotrebe predloga *na* i oblika lokativa imenice *čelo* uz glagol kretanja *poći*, čija semantika ne dozvoljava upotrebu padežnog oblika *sa* obilježjem nedirektivnosti. Umjesto očekivane akuzativne konstrukcije sa predlogom *na* ciljnog značenja, ili dativne sa predlogom *ka* ili bez njega, pisac, vjerovatno vođen semantikom prethodnog glagola (*probudio ljude ... na čelu kolone*) supstandardno upotrebljava oblik lokativa.

- Lokativ sa predlogom *o* označava bočnu površinu lokalizatora koja se kružno obuhvata ili je lokalizator posebnog, često klinastog, oblika:

Zgulih pušku s onog što hramlje kao da je visila *o drvetu* (R, II, 327);

Lokativ se ovdje pojavljuje u funkciji mjesne dopune, čijim bi ispuštanjem bio narušen smisao rečenice, a supstitucija nekim drugim padežnim oblikom nije moguća (Batistić 1972: 22–23).

- Lokativ sa predlogom *pri* u savremenom jeziku označava mjesto uz imenice *zemlja* ili *dno*, *vrh* u funkciji *fragmentizatora* (Piper i dr. 2005: 283), što je vidljivo u daljim primjerima:

pri zemlji je sigurnije nego na krevetima (LG, II, 34); Stabla su se *pri dnu* izvila u lukove, (LG, II, 211).

Isti predlog, može označiti mjesto *drugačije vrste* (Stevanović 1979: 500) i pri tome ima semantičku vrijednost ekvivalentnu genitivu s predlogom *kod*, ali ne u značenju *u blizini* pojma uz čije ime stoji, već u značenju posjedovanja čega: nema nikakvog sječiva *pri sebi* (S, I, 27); pa vas zato pocmeka toliko koliko ima metaka *pri sebi* (S, I, 30); Sad nemam *pri sebi* takvog oružja (LG, II, 338); nek i dalje zadrži *pri sebi* vaške koje je othranio (LG, II, 453).

- Lokativ s predlogom *prema* označava mjesto na suprotnoj strani od pojma u odnosu na koji se to mjesto određuje, tj. kazuje da se nešto vrši, zbiva li nalazi preko puta toga pojma ili da nešto po mjestu stoji s njim naporedo (Stevanović 1979: 497):

Mogao bih možda prosjeći žicu *prema konjušnici* (R, II, 220); Avetinjski kvart, čije su nam granice *prema jugu* i *prema sjeveru* nepoznate (R, II, 248); Dva brijega, koji su dugo bili jedno, pružaju se uporedo *prema istoku* (R, II, 323); Trgli smo se i nagnuli jedan *prema drugom* (RS, II, 240); sjede na panj *prema suncu* (LG, II, 412).

5.1.2 Neposredna prostorna lokalizacija s obilježjem prostiranja po površini lokalizatora

U ovom značenju upotrebljava se lokativ sa predlogom *po*:

- uz glagole tipa *prosuti*, *razliti*, *razmazati* koji pokazuju da je prostiranjem zahvaćena cijela površina lokalizatora:

«... a neki se namazali crnim glibom *po obrazima* ...» (LG, II, 201); *Po nosu i po čelu* nagaravljen je od kotla. (LG, II, 85); a voda iz štrugalja prskala je za njom *po travi* oko puta (LG, II, 26); pljusak zaklapara *po daskama i lokvama* (LG, II, 33); Suze su mu kapale *po prašini* (LG, II, 42);

- uz glagole tipa *crtati*, *pisati* koji označavaju radnju koja se ostvaruje po lokalizatoru koji predstavlja ravnu površinu:

Pustara liči na trbuh gole žene kako ga crtaju francuski slikari ili mangupi beogradski *po klozetskim zidovima* (LG, II, 121);

- uz glagole kretanja uz koje označavaju da je kretanjem u različitim smjerovima zahvaćena cijela površina lokalizatora:

Po proplanku se bjelasaju oglodane kosti, (LG, II, 491);

Dok sam gledao ta kućišta i crvene tačkice *po bljušturi i po šljivovom lišću*, (LG, II, 317); i poslije su se hvalili *po komšiluku* (LG, II, 274); a samo ja lud ludujem *po planini* (LG, II, 202); Gorak je to med, opali me *po praznoj utrobi* (LG, II, 175); da čujemo šta se čini *po svijetu* (LG, II, 123).

Odavno je zapaženo da postoji sličnost upotrebe mjesnih konstrukcija *po*+lokativ i prosekutiva, koja proističe iz zajedničkog obilježja dinamičnosti. Prema tome, u pojedinim slučajevima kada se spacijalni lokativ sa predlogom *po* javi uz glagol kretanja, njegovo značenje najbolje se čuva supstitucijom instrumentala (Ivić 1954: 122; Batistić 1972: 33).

- Uz različite glagole, kada označava lokalizator u množini označava da je zahvaćeno više istovrsnih lokalizatora rasutih u prostoru:

Moju su majku poslali u Foču da me traži *po grobljima pravoslavnim i muslimanskim, po šumama i potocima*. (T, 157); Umjesto onoga što je zračilo uhvatila se *po stvarima* kora od tuge i strepnje (LG, II, 32); *Po ivicama* je ostalo iskidanog konca (LG, II, 19); *Po ogradama* se sunčaju nove ponjave (LG, II, 77); pa mi se smrači pred očima od jezivih mravinjaka što mi progmižaše *po krastama*. (LG, II, 102).

6 Temporalni lokativ

Lokativ se javlja u funkciji temporalnog determinatora i određuje rečeničnu predikaciju u vezi sa nekim od mogućih aspekata vremenskog odnosa. U jeziku našeg pisca, lokativ svoje temporalno značenje može imati u vezi sa predlozima *u*, *na*, *po* i *pri*, kojima se uglavnom obilježava simultanost, tj. neposredna vremenska lokalizacija. Gubljenje osnovnog mjesnog značenja predloga transpozicijom značenja uslovljava pojavu ekspresivne vrijednosti lokativne temporalne odredbe. (Ćorac 1972: 91)

Lokativ sa predlogom *u* uz temporalne jedinice tipa *trenuci*, *budućnost*, *prošlost*,

djetinjstvo, dani, zatim deverbativne imenice tipa *borba, hod*, imenicu *početak* označava vrijeme u kome nešto biva, pri čemu se može odnositi bilo na cijeli vremenski razmak označen pojmom s imenom u lokativu ili samo na dio vremenskog pojma njime označenim, kao što je to slučaj u sledećim primjerima:

Valja zbog nekih izbora koji će se održati *u dalekoj budućnosti*, (LG, II, 243); tješi me to što je *u prošlosti* bilo sličnih nesrećnika (LG, II, 332);

«I *u prvoj borbi* zarobio Talijana.» (LG, II, 77); *U hodu* se manje misli (LG, II, 89); Sve je jasno, stvari stoje gore nego što je mislio, dosta slično onom što sam ja govorio *u trenucima* kad me savlada ogorčenje. (LG, II, 61); ranjen *u decembarskim demonstracijama* (LG, II, 167); da se svojina poštuje i imovina štiti da se ne cijepa jedinstvo naroda *u sudbonosnim danima* ... (LG, II, 44); Ne znam je li to bilo *u snu*, ili *u ranom djetinjstvu*, (LG, II, 139);

u mom sjećanju obnavlja čudesan prizor stalnog pokreta, sliku vječno mlade snage i uporne borbe s vremenom koji sam pri prvom susretu, negdje davno *u djetinjstvu*, naslutio u njegovom hujanju. (LG, II, 56);

Glas mu nije neprijatan kao *u početku*, (LG, II, 51); Čak se i meni *u početku* pričinjavalo da su u Gubavču sjenke crne (LG, II, 269);

pramičak njene zalutale duše koja me *u snu* posjetila (LG, II, 30); davi *u snu* (LG, II, 136).

Vremenski karakter lokativne konstrukcije *u snu*, ili pak *u prvoj borbi, u hodu* može se tumačiti i kao odredba okolnosti, ali kako je u samom kontekstu naglašeno značenje temporalnosti, ipak ih svrstavamo u reprezentativne primjere temporalnog lokativa.

Kao semantički ekvivalent lokativu tipa *u početku* javlja se isti padežni oblik sa predlogom *na*.

Lokativ sa predlogom *na* pored vremenskog karaktera koji je niske frekventnosti u ovom slučaju u jeziku Mihaila Lalića, često sadrži i značenje okolnosti u kojima se glagolska radnja vrši: *na suncu* glad nije tako mučna kao u magli. (LG, II, 17); kad sam ja to *na javi* ili *u snu* predvidio ovu sliku. (LG, II, 521).

Lokativ sa predlogom *o*, koji u ispitivanim djelima, u funkciji vremenske odredbe nije naročito zastupljen, označava vrijeme kada se vrši, ili u toku kojega se vrši ili zbiva glagolska radnja o kojoj je riječ: Plemena brdska i primorska, ... , *o praznicima* su slala ljude na Cetinje, (RS, II, 61); gledajući kako se *o praznicima* nadmeću plemenski predstavnici u bacanju kamena. (RS, II, 62).

Lokativ sa predlogom *po* u savremenom jeziku, označavajući vremenski karakter radnje, češće pripada kategoriji posteriornosti, međutim, u jeziku našeg pisca takva upotreba nije zastupljena izuzev u pojedinim, usamljenim slučajevima, dok je obilježavanje vremenskog toka u kome nešto biva ili se vrši mnogo češće: Nema nikog *po ovoj kiši* (LG, II, 38); one sad vrtoglavaju i posrću *po pomrčini* (LG, II, 45); jer od straha se čovjek šćućuri, a ne traži *po noći* i *po kiši* gdje će kavgu zametnutu. (LG, II, 72); Ne znam ni *po danu* da li bih ih prepoznao (LG, II, 386).

Međutim, upotreba lokativa imenica *dan, noć, kiša* sa predlogom *po* (u značenju *kada je dan, noć, kiša*) nesumnjivo predstavlja i okolnosti u kojima se radnja vrši, odnosno zbiva. (Stevanović 1979: 489).

Lokativ sa predlogom *pri*, uglavnom deverbativnih imenica, koji je više vremenska odredba nego odredba okolnosti, javlja se kao ekvivalent, sintaksički i semantički, genitivu sa predlogom *za* (mada je u savremenom jeziku pretežnija upotreba konstrukcije *za vrijeme* sa oblikom genitiva):

Trebalo je da ga potražimo *pri povratku* iz Loma; (LG, II, 123); uvijek je *pri povratku* imao da ispriča nešto novo, (LG, II, 126); *Pri povratku* sa suda, (LG, II, 149); *Pri povratku* naiđoh na nečiji povrtnjak (LG, II, 183); ali se nadam da će se neke stvari uprostiti *pri izradi*. (LG, II, 186); Uostalom sve što je ljudsko bar dvaput je smiješno – *pri nastajanju*, i kad zastari. (LG, II, 186); *Pri tom tumananju*, da se ne izludi, spasavaju privremeni ciljevi, (LG, II, 193); To mu dođe da su svjedoci *pri dvoboju* (LG, II, 231); Izgleda da i patrolđžije hvata jeza *pri pomisli* da je tu nađen mrtav čovjek (LG, II, 269); Kokoške su se probudile, ... Prelete ono koliko mogu, rasperušane, i posrću *pri spuštanju* na zemlju. (LG, II, 501); ježili smo se *pri pomisli* da se bez toga neće proći (LG, II, 506); Bradu je obrijao, ... da mu ne smeta *pri radu*. (LG, II, 514); Patrljnulo ga je stablo *pri padu*, a moglo je i gore biti. (LG, II, 533); u mom sjećanju obnavlja čudesan prizor stalnog pokreta, sliku vječno mlade snage i uporne borbe s vremenom koji sam *pri prvom susretu*, negdje davno u djetinjstvu, naslutio u njegovom hujanju. (LG, II, 56).

7 Situacioni lokativ

Lokativ ovog tipa javlja se u funkciji situacionog determinatora određujući rečeničnu predikaciju s obzirom na ukupnu situacionu okolnost (Piper i dr. 2005: 289). Zabilježen je u vezi sa predlogom *pri* i lokativom imenice *svjetlost*:

Sretali smo se samo noću, *pri svjetlosti* vatre s ognjišta i zvijezda, nikad danju (LG, II, 389).

Okolnost posebnog tipa, upravo značenje *koncesivnosti*, bilježimo u jeziku našeg pisca, koja je za savremeni jezik vrlo neobična (Stevanović 1979: 503), budući da je u potpunosti zamijenjena konstrukcijom *i pored* sa oblikom genitiva: *Pri svem tom* na njihovim licima se nijesu primjećivali tragovi neke naročite brige ili utučenosti, otac i sin su razgovarali sasvim mirno, kao da nagađaju hoće li biti kiše ili tako nečeg što ne zavisi od njihove volje i snage. (S, II, 111)

8 Kvalifikativni lokativ

U ovom slučaju lokativ ima funkciju kvalifikativnog determinatora koji određuje rečeničnu predikaciju s obzirom na način realizacije.

Način vršenja glagolske radnje koji se katkad kazuje i propratna okolnost, označava se lokativom sa predlozima *u*, *na* i *po*:

On me gleda kad ne pazim, i vidi me kako ja neću, i sudi me *u potaji*. (LG, II, 511); Čuveni Miloš Bjelomužević, ..., koji je ... čitav vijek proveo *u borbi* (RS, II, 146); Najzad se probudih sav *u znoju*. (LG, II, 187); Na nekim mjestima izgleda kao da gusla, zatim počinje i da pjeva *u desetercu*. (LG, II, 126); Sjetih se pištolja, ali onaj me drži *u šahu* – samo čeka da učinim potez. (LG, II, 49);

«Nemoj da ginem *na božjoj pravdi!*» (LG, II, 443); « ... samo da te puste *na miru* i da te ne zovu u akcije.» (S, I, 106); više bih volio da je tiho, da *na miru* gledam selo (LG, I, 53); «Onome lupežu kaži da ostave Ivu *na miru...*» (LG, II, 320).

Možda je baš u dosluhu, predviđeno, dogovoreno, *po planu* se ostvaruje (LG, II, 217).

U prvom primjeru, uz glagol *suditi*, koji se javlja u značenju prelaznog glagola *ocjenjivati (koga)* (Isp. Petrović–Dudić 1989: 108) lokativ *u potaji* mogao bi se transformisati u načinski prilog *potajno*. Uz glagol *provesti*, u drugom primjeru, umjesto lokativa *u borbi*, mogao bi se upotrebiti glagolski prilog *boreći se*, ili pak načinska klauza *tako što se borio*, koji su pokazatelji značenja i funkcije lokativa u ovom slučaju. Oblici *u znoju*, *u desetercu*, *u šahu* takođe iznose kvalifikaciju vršenja radnje označene upravnim glagolima *probuditi se*, *pjevati* i *držati*.

Veza lokativa i predloga *na*, označena frazeološkom konstrukcijom nudi mogućnost dvojake transformacije tipa – *na božjoj pravdi – pravedan, nedužan, nedužno*, pa bi funkcija ove konstrukcije u prva dva slučaja bila atributsko-priloška, a u trećem priloška. Rekonstrukcija lokativa *na miru*, i *po planu* omogućava transformaciju oblikom načinskog priloga *mirno* i *planski* u primjerima – ... *da mirno gledam selo* i *planski se ostvaruje*.

Na drugoj strani, lokativ sa predlogom *u*, može biti vezan za imenice, i njih određivati, pa u takvim slučajevima njegova funkcija nije priloškog već pridjevskog karaktera:

Bolničarke su neprijatne, uvrijeđene žene *već u godinama*, (R, II, 151); kao da će im se sunce roditi kad se on pojavi i zauzme centralno mjesto *u spektaklu* (RS, I, 63); da će barem neko od našeg plemena naći svoje pravo mjesto *u istorijskim događajima* (RS, I, 225).

Sve načinske lokativne konstrukcije imaju stilističku vrijednost koja se ogleda u naročitoj ekspresivnosti jezičkog izraza, do koje dolazi usled kombinovanja primarno njezinih predloga sa imenicama apstraktnog ili vremenskog pojma.

9 Lokativ propratne okolnosti

U našem korpusu zabilježeni su i rijetki primjeri lokativa u funkciji determinatora propratne okolnosti rečenične predikacije (Piper i dr. 2005: 291) koji se javlja sa predlogom *u* deverbativne imenice u svojstvu kondezatora klauze s veznikom *i/a (da)* *pri tom/a da*: *U ljutnji* mi se pričinja (R, II, 149); *drijemam u razgovoru* kao luda (LG, II, 424); *naide zatvorenička kolona u pratnji* tenkova (S, II, 157).

10 Instrumentalni lokativ

Interesantni su i slučajevi upotrebe lokativa koji se javlja u funkciji instrumentalnog determinatora i označava posrednika, ali katkad i sprovodnika koji omogućava realizaciju radnje upravnog glagola. U jeziku našeg pisca, u ovom značenju lokativ se upotrebljava sa predlozima *po* i *na*, kao u sledećim primjerima:

Ratko izade i ništa ne reče – šta da poruči i *po kome* (R, I, 35);

Viču predaj se i zovu me *po imenu* (LG, II, 383); mašu i dozivaju neke naše *po imenu* (LG, II, 183); zna ga samo *po imenu* (R, II, 302); Svakog ih znam *po imenu* (RS, II, 248); a zna Jama ... *po imenu* sve studente crnogorske iz Beograda (RS, II, 319);

svira na tamburici kad su im igranke (RS, I, 41);

Branko ih *na zašiljenom prutu* izvlači kao ribe i nudi me (LG, II, 40).

Prvi primjer, *po kome* predstavlja posrednika sa obilježjem živo (+) u vršenju glagolske radnje označene glagolom *poručiti*. Oblici lokativa *po imenu*, označavaju – sredstvo⁴ tj. ono pomoću čega se vrši radnja *zvanja*, *dozivanja* i ali i *prema čemu*, tj. *s obzirom na šta* se vrši radnja glagola *znati*. Sredstvo koje omogućuje vršenje radnje *sviranja* i *izvlačenja* označeno je u poslednjim primjerima oblikom lokativa sa predlogom *na*.

11 Kauzalni lokativ

Riječ je o lokativu koji vrši funkciju kauzalnog determinatora, određujući rečeničnu predikaciju u vezi sa značenjem uzroka (Piper i dr. 2005: 293) mada u jeziku Mihaila Lalića često ima i značenje šire situacione okolnosti.

Uzročno značenje lokativa zabilježeno je u vezi sa predlogom *u* imenica koje označavaju čovjekove unutrašnje fiziološke, psihološke i mentalne pobude uz glagole svjesne, voljne akcije (Ibid., 293); kao i imenice *nedostatak* pri čemu se označava indirektni uzrok tipa *razlog*; a zatim i uz predlog *po* imenica koje upućuju na indirektni uzrok tipa *motiv*, uz podrazumijevano značenje osnova/kriterijuma:

nemaju vremena da se stide *u velikom strahu* od pada. (LG, II, 77); Ona je na svoj način živa i luda je – *u zanosu* pokušava da se otrgne i poleti (LG, II, 412); Predložio sam *u zanosu* da na mjesto Ljuba Bakića izaberemo Marka Dakovića. (RS, II, 252); *Zaista* je čudno to što je Miklja sačuvala tajnu; *u tom čudu* ima i moje zasluge (LG, II, 440); Prvi plotuni opaljeni bez vidljivog cilja i *u grozničavoj žurbi* da se nadoknadi ono što je *u zabuni* propušteno (S, I, 162); Brzo spustih ruku da ga nehotice ne ubijem, i vratih pištolj u futrolu da ga namjerno ne ubijem *u ljutini* što nadođe. (LG, II, 52);

Laž se kroji po starom kalupu, daleko starijem od zidina Atlantide, pa kroz tri-četiri naraštaja, kada primi lokalne boje i imena postaje predanje i izvor za istoriju *u nedostatku* drugih podataka. (LG, II, 191);

Po njegovoj želji, ostavili su ga kod izvora (R, II, 82); «... Puške se sad nose *po kazni* ...» «Neko *po kazni*, neko od volje ...» (LG, II, 537).

T. Batistić ističe da je visoka frekvencija javljanja lokativa sa predlogom *u* u direktnoj vezi sa činjenicom da se u toj konstrukciji kao leksički eksponenti javljaju lekseme raznovrsne semantike usled specifičnog leksičkog značenja ovog predloga koje je u izvjesnom smislu neodređeno tj. *ovisno od pojma s kojim se nalazi u konstrukciji ili od nekog drugog elementa u relevantnom rečeničnom okruženju*. (1972: 173)

⁴ Isp. Stevanović (1979: 490); Primjeri tipa *zove po imenu* nijesu ubrojani u kategoriju instrumentalnog lokativa u *Sintaksi padeža* (Piper i dr. 2005), čiju smo klasifikaciju lokativnih vrsta prihvatili uz izvjesne korekcije, na koje upućujemo na osnovu mišljenja M. Stevanovića i T. Batistića.

12 Lokativ osnova/kriterijuma

Lokativ osnova/kriterijuma, pored spacijalnog i temporalnog lokativa, u jeziku Mihaila Lalića, jedna je od najfrekventnijih vrsta ovog padežnog oblika. I pored činjenice što se u tradicionalnim gramatikama ona ne ispituje zasebno (Lalević 1962, Stevanović 1979, Stanojčić, Popović 2011) s obzirom na frekventnost upotrebe i mogućnost razgraničavanja semantičkih odnosa između dativa i lokativa, (Antonić 2011) mi je ovom prilikom analiziramo zasebno, stalno imajući u vidu bogatstvo srodnih značenjskih nijansi – *vremena, okolnosti, uzroka, načina i osnova*.

Lokativ osnova/kriterijuma javlja se u funkciji determinatora kojim se rečenična predikacija određuje s obzirom na okolnost tipa *osnov/kriterijum*. U ovom značenju upotrebljava se sa predlozima *po* i *prema* kao eksponent klauze *na osnovu toga šta/što/koji/kako/koliko*, što još jednom potvrđuje semantičku iznijansiranost sa već navedenim značenjima u funkciji priloške odredbe upravnog glagola, što će pokazati rekonstrukcija prve grupe zabilježenih primjera.

I

Po onome što se čuje izgledalo je da jači slabijima gule kože, (LG, II, 22); kolibe su oronule – *po tome* izgleda da su već godinama napuštene. (LG, II, 23); Ne očekuje nas i nema nikakvih znakova *po kojima* će poznati da smo to mi a ne oni od kojih se sklanja. (LG, II, 24); ništa se o našem boravku ne može zaključiti *po tim razbacanim kostima*. (LG, II, 127).

Pored značenja osnova, iskazanog navedenim lokativnim konstrukcijama prisutno je i značenje *uzroka*; u prvom primjeru zbog izvjesnog *zvuka izgledalo je* ili *činilo se* da jači slabijima gule kože; u trećem primjeru nijesu prisutni *znakovi zbog kojih, tj. na osnovu kojih* bi se nešto moglo poznati; zatim značenje načina; u drugom primjeru *na osnovu toga kako i koliko* su kolibe oronule upućuje se na zaključak da su *odavno napuštene*; ali i oba značenja, i načinsko i uzročno, u četvrtom primjeru u kojem se *po načinu, tj. na osnovu toga i zbog toga kako* su kosti bile razbacane ne može doći do izvjesnog zaključka.

II

Po suši je narod nanjušio da nailaze paljevine (LG, II, 46); Rekao sam, bez razmišljanja, šta bi *po pravdi* trebalo da se uradi; (LG, II, 58); Ona njegova žena izađe i ščepa se za oba direkta da ne uđem preko nje žive – *po tome* znam da je on negdje unutra (LG, II, 59); *Po sjećanju* nađoh šumsku stazu prema međi (LG, II, 160); Jedan od njih, vičan zakonu kao Ilija Naftadžija, nabraja šta sam počinio i *po kojim se propisima* to kažnjava. (LG, II, 233); Znalo se, *po smradu* se osjećalo, vidjelo se gdje se okupljaju muve i psi (LG, II, 244); Jakša ju je prepoznao *po neosjetnom mirisu* dima (LG, II, 561); Samo se Ivan ne slaže da smo narod izgubili. *Po njegovom* ispada da je to nemoguće, (LG, II, 113).

Suša u prvom primjeru pored toga što predstavlja osnov vršenja radnje označene glagolom *nanjušiti*, ujedno je uslov vršenja radnje označene glagolom *nailaziti*; Lokativ deadjektivnih i deverbativnih imenica (*pravda, sjećanje, propisi, smrad, miris*) u narednim primjerima ove grupe uglavnom pored značenja osnova/kriterijuma otkriva i način vršenja glagolske radnje. U posljednjem primjeru *po njegovom*, na osnovu šireg konteksta podrazumijeva se lokativ imenice *mišljenje* (*Na osnovu toga kako on misli ispada da je to nemoguće*).

III

Po boji glasa čini mi se da je to čovjek koji se davi (LG, II, 47); *Po glasu* se vidi da je mrzovoljan: (LG, II, 52); Poznaće me odmah *po glasu, po bradi* (LG, II, 142); Ne govori ništa, a *po licu i po hodu* se vidi da i on strahuje od zaszjeda. (LG, II, 77); Pošto smo mi navikli da zaključujemo *po znacima* a ne *po riječima*, možda nas je isti znak prevario (LG, II, 81).

Načinsko značenje odlikuje i primjere ove grupe (*na osnovu toga kako govori, kako hoda*) koji su kod starijih gramatičara i posmatrani kao *sredstvo, unekoliko posebne vrste, i ono prema čemu, odnosno s obzirom na šta se vrši glagolska radnja* (Stevanović 1979: 490).

IV

tri godine je čekao da ga prime u SKOJ, a druge su primali za tri mjeseca ili za manje, *prema nacionalnom* i đavo bi ga znao *kakvom ključu* (LG, II, 73); Odavno ih slušam i *prema glasovima* zamišljam kakva su im lica bila. (LG, II, 91); ja ne mogu da ne poštujem njegovo smjelo pipanje po mraku i postavljanje proizvoljnih putokaza više *prema simetrijama* nego *prema činjenicama*. (RS, II, 306).

Veza predloga *prema* i lokativa (*nacionalnom kakvom ključu, glasovima, simetrijama, činjenicama*) nedvosmisleno označava *na osnovu čega se vrši ili biva* ono što se kazuje upravnim glagolom. Stevanović ističe da se u ovoj funkciji naporedo s predlogom *prema* upotrebljava predlog *po* s istim oblikom samostalnih riječi, koji u ovom slučaju imaju sinonimsku vrijednost (1979: 498).

Upotreba lokativa u vezi sa predlogom *prema* i značenjem osnova pojedinim sintaksičarima omogućila je reinterpetaciju dosadašnjeg tumačenja dativa i lokativa. I. Antić (2011: 161–178) u unekoliko izmijenjenom pristupu u odnosu na onaj koji je izložen u *Sintaksi padeža* (2005) primjere koje mi ubrajamo u lokativ osnova/ kriterijuma deverbativnih imenica ili onih koje predstavljaju predmetnog referenta (propis, zakon i sl.) posmatra kao dativ, a ne kao lokativ. Razlog takvom tumačenju jeste ključno obilježje direktivnosti, koje posjeduje dativ, a koje isključuje lokativno-lokacionu komponentu (Antić 2011: 176) na drugoj strani, ali i mogućnost sintaksičko-semantičke transpozicije predloga *prema* priloškim jedinicama u predložkoj funkciji – *shodno, saglasno, sledstveno* koje idu s dativom.⁵ S obzirom na činjenicu da se i dativ može upotrijebiti uz glagole mirovanja prilikom razgraničavanja značenja dativa i lokativa, ističe da se odnos mirovanje – kretanje, dativ – lokativ⁶, ne može smatrati relevantnim u ovom slučaju, jer i dativ karakteriše obilježje translokativnost (-) kao i lokativ. Međutim, mi i dalje smatramo da se ova obilježja ne smiju zanemariti ili pak smatrati manje važnim prilikom sintaksičko-semantičke

⁵ Antić navodi primjere tipa *Redala je papire prema delovodnom broju*; ili *Prema kazivanju profesora Jovanovića često su se sastajali i razgovarali*; oblike sa predlogom 'prema' tumači kao dativ. *Metajezickim testom sintaksičko-semantičke parafraze u kojem se značenje osnova kriterija padežne forme s predlogom 'prema' predlogom 'po', doprinelo je, čini mi se, uverenju da i uz predlog 'prema' ide lokativ, a ne dativ. Očigledno je da parafraza s predlogom 'po' nije potpuni semantički ekvivalent budući da se takvom parafrasom samo potvrđuje značenje osnova/ kriterija.* (Antić 2011: 175).

⁶ Isp.: Stevanović (1934: 273–76; 1961–1962: 319–22).

analize, jer se u pomenutoj analizi prilikom objašnjavanja kategorije translokativnost (-) koji posjeduje i dativ kao primjer uzimaju glagoli okrenutosti, upravljenosti i usmjerenosti (Antonić 2011: 161–78), što je u nauci odavno utvrđeno. Prostorno značenje dativa i lokativa, zasnovano na obilježjima direktivnosti i nedirektivnosti i dalje je osnovni kriterijum njihovog razgraničavanja.⁷ Značenje cilja, koje na osnovu rekonstrukcije navedenih primjera autorka izvodi, jeste prisutno⁸ mada je ovakva rekonstrukcija od sekundarnog značaja. Naša analiza primjera iz Lalićevog jezika, takođe je uključila i moguća značenja i sekundarne rekonstrukcije lokativnih oblika osnova, koje se nameće, svojom semantikom, kao osnovno, dok ostala značenja – uzroka, cilja, načina, okolnosti bivaju implicirana kontekstom.

Na drugoj strani, kategorija osnova/kriterijuma, koja nema status autonomnosti u savremenoj sintaksičkoj literaturi, što ističe i sama autorka (Ibid., 175) ne pruža mogućnost rekonstrukcije ovog tipa, prema kojoj bi se predlog *prema* prilikom označavanja osnova povezao sa oblikom dativa, a ne lokativa.

13 Komparativni lokativ

Oblikom lokativa i predloga *pri* i *prema* može se označiti poredbeni odnos između dva pojma, pri čemu se pojam s imenom u lokativu izdvaja po stepenu zastupljenosti izvjesne karakteristike, osobine ili pojave.

Kakvi su da su partizani – *pri vama* su bijelo perje! (LG, II, 170); Donijeli su luka, i hljeba i maslinki, ali se sve to zaboravi *prema zelenim džanarikama*, čiji je sok spas od žeđi (R, II, 351); I sve bi se to moglo nekako otrpeti i zaboraviti *pri mnogo većoj muc* koja je snašla zatvorenike poslije Mirovićeve izdaje (S, I, 50);

Kakav Mažino i tarakovina, *prema onoj tvrdi neprolaznoj* (RS, II, 191); Priuze daha i pojača do urnebesaa – ranjeni konj nije ništa *prema njegovoj samotničkoj srdžbi i rici* u predvorju mraka, straha i vječnog hlada (R, II, 288).

Pored oblika lokativa i predloga *pri* i *prema*, mogla bi se upotrijebiti lokativna konstrukcija u *poređenju* i oblikom instrumentala sa predlogom *s(a)* – *Kakvi su da su partizani – u poređenju sa vama su bijelo perje*, itd.

14 Zaključak

Upotreba lokativa u jeziku našeg pisca ukazuje na zastupljenost u skoro svim značenjskim odnosima koji inače karakterišu ovaj padežni oblik i u savremenom jeziku, mada su zabilježeni i rijetki, ali za našu analizu itekako značajni primjeri njegove supstandardne upotrebe.

Osnovno, a prema tome i najfrekventnije značenje lokativa, kako u savremenom jeziku, tako i u ispitivanom tekstu jeste označavanje statičnih prostornih relacija, a zatim i različitih vremenskih kategorija.

⁷ Isp.: I. Pranjković (2013: 50–60).

⁸ *Ako se usmerimo na ono što kaže profesor Jovanović (i to uzmemo kao verodostojno).* (Antonić 2011: 175).

U ispitivanom tekstu bilježimo i supstandardnu upotrebu spacijalnog lokativa (*Ustao sam, probudio ljude i pošao na čelu kolone: ako dođe do saslušavanja da se nemam čime braniti*). Naime, semantika glagola kretanja *poći* ne dozvoljava upotrebu padežnog oblika sa obilježjem nedirektivnosti. Umjesto očekivane akuzativne konstrukcije sa predlogom *na* ciljnog značenja, ili dativne sa predlogom *ka* ili bez njega, pisac, vjerovatno vođen semantikom prethodnog glagola (*probudio ljude ... na čelu kolone*) supstandardno upotrebljava oblik lokativa.

Primjetna je tendencija svođenja upotrebe lokativa sa predlogom *o* na funkciju dopune (nepravog objekta), uz tzv. glagole govorenja i mišljenja. Ta tendencija odlika je savremenog jezika pa prema tome i jezika našeg pisca, u kojem su sva druga značenja i funkcije lokativa sa ovim predlogom zabilježeni u vrlo ograničenom broju primjera.

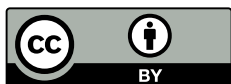
Lokativ sa predlogom *pri*, uglavnom deverbativnih imenica, koji je više vremenska odredba nego odredba okolnosti, javlja se kao ekvivalent, sintaksički i semantički, genitivu sa predlogom *za*, mada je u savremenom jeziku pretežnija upotreba konstrukcije *za vrijeme* sa oblikom genitiva (primjeri tipa – *Trebalo je da ga potražimo pri povratku iz Loma i sl.*).

Okolnost posebnog tipa, upravo značenje *koncesivnosti*, takođe bilježimo u jeziku našeg pisca, koja je za savremeni jezik vrlo neobična (Stevanović 1979: 503), budući da je u potpunosti zamijenjena konstrukcijom *i pored* sa oblikom genitiva (primjeri tipa – *Pri svem tom* na njihovim licima se nijesu primjećivali tragovi neke naročite brige ili utučenosti).

Lokativ osnova/kriterijuma, pored spacijalnog i temporalnog lokativa, u jeziku Mihaila Lalića, jedna je od najfrekventnijih vrsta ovog padežnog oblika. I pored činjenice što se u tradicionalnim gramatikama ona ne ispituje zasebno (Lalević 1962, Stevanović 1979, Stanojčić, Popović 2011) s obzirom na frekventnost upotrebe i mogućnost razgraničavanja semantičkih odnosa između dativa i lokativa, (Antonić 2011) mi smo je analizirali zasebno, stalno imajući u vidu bogatstvo srodnih značenjskih nijansi – *vremena, okolnosti, uzroka, načina i osnova*.

IZVORI I LITERATURA

- O. С. АХМАНОВА, 1966: *Словарь лингвистических терминов*. Москва: Советская энциклопедия.
- O. V. ALEKSANDROVA, 1984: *Problemy ekspressivnogo sintaksisa*. Moskva: Vysshaya shkola.
- Ivana ANTONIĆ, 2004: Sintaksa i semantika dativa. *Južnoslovenski filolog*. LX. Beograd: Institut za srpski jezik SANU. 67–69.
- , 2008: O jednom sintaksičko-semantičkom modelu s lokativom. *Južnoslovenski filolog*. LXIV. Beograd: Institut za srpski jezik SANU. 7–14.
- , 2011: Sintaksa i semantika predloga *prema*. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* LIX/2. Novi Sad: Matica srpska. 161–178.

- Eugenija BARIĆ, Mijo LONČARIĆ, Dragica MALIĆ, Slavko PAVEŠIĆ, Mirko PETI, Vesna ZEČEVIĆ, Marija ZNIKA, 2003: *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Tatjana BATISTIĆ, 1972: Lokativ u savremenom srpskohrvatskom jeziku. *Južnoslovenski filolog* 3. Beograd: Institut za srpski jezik SANU.
- Milorad ČORAC, 1974: *Stilistika srpskohrvatskog književnog jezika*. Univerzitet u Prištini. Beograd: Naučna knjiga.
- Milka IVIĆ, 1951–1952: O predlogu *po* u srpskohrvatskom jeziku. *Južnoslovenski filolog*. XIX, 1–4. Beograd: Institut za srpski jezik SANU. 173–212.
- , 1957: Jedno poglavlje iz gramatike našeg modernog jezika – sistem mesnih padeža. *Godišnjak Filozofskog fakulteta*. Knjiga II. Novi Sad. 145–57.
- , 1961: On the Structural Characteristics of the Serbo-Croatian Case System. *International Journal of Slavic Linguistics and Poetics* IV. 38–47.
- Dževad JAHIĆ, Senahid HALILOVIĆ, Ismail PALIĆ, 2000: *Gramatika bosanskoga jezika*. Zenica: Dom štampe.
- Ivan KLAJN, Milan ŠIPKA, 2008: *Veliki rečnik stranih reči i izraza*. Novi Sad: Prometej.
- Miodrag LALEVIĆ, 1962: *Sintaksa srpskohrvatskoga književnog jezika*. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika Narodne Republike Srbije.
- Mihailo LALIĆ, 1957: *Lelejska gora*. Beograd: Nolit.
- , 1983: *Lelejska gora*. Beograd: Nolit.
- , 1955: *Raskid*. Cetinje: Narodna knjiga.
- , 1969: *Raskid*. Beograd: Nolit.
- , 1983: *Ratna sreća*. Beograd: Nolit.
- , 1973: *Ratna sreća*, Beograd: Nolit.
- , 1973: *Svadba*. Beograd: Nolit.
- , 1950: *Svadba*. Beograd: Prosveta.
- , 1992: *Tamara*. Beograd: Srpska književna zadruga.
- Vladislava PETROVIĆ, Kosta DUDIĆ, 1989: *Rečnik glagola sa dopunama*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. Novi Sad: Zavod za izdavanje udžbenika. Sarajevo: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Predrag PIPER, Ivana ANTONIĆ, Vladislava RUŽIĆ, Sreto TANASIĆ, Ljudmila POPOVIĆ, Branko TOŠOVIĆ, 2005: *Sintaksa savremenoga srpskog jezika. Prosta rečenica*, Novi Sad: Institut za srpski jezik SANU – Beogradska knjiga, Matica srpska.
- Ivo PRANJKOVIĆ, 2013: *Gramatička značenja* 5. Kolo I. Zagreb: Matica hrvatska.
- Živojin STANOJIĆ, Ljubomir POPOVIĆ, 2011: *Gramatika srpskog jezika za gimnazije i srednje škole*. Beograd: Zavod za udžbenike.

- Mihailo STEVANOVIĆ, 1934: Upotreba predloga *prema* u našem jeziku. *Naš jezik*. II. Sv. 9. i 10, Beograd: Institut za srpski jezik SANU. 273–76.
- , 1961–1962: Dativske sintagme s predlozima *prema* i *ka*. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*. IV-V. Novi Sad: Matica srpska. 319–22.
- , 1979: *Savremeni srpskohrvatski jezik, II, Gramatički sistemi i književnojezička norma*. Beograd: Naučna knjiga.

SUMMARY

The paper examines the meaning and function of locative phrases in the novelistic opus of Mihailo Lalić, including all creative stages of this author: *Svadba* (1950, 1973), *Raskid* (1955, 1969), *Lelejska gora* (1957, 1983), *Ratna sreća* (1973, 1983), and *Tamara* (1992).

Given the fact that syntax is characterized by methodological pluralism, in addition to the method of induction and deduction, the author in this paper also employs the basic syntactic methodology consisting of the synthetic procedure, i.e., of generation and analysis (parsing or segmentation). The method of synthesis involves determining the types and modes of expression of syntactic relations between words, while the analytical method involves segmentation of sentences into immediate constituents and establishing a hierarchy of syntactic functions that are realized in a sentence—the position of parts of sentences as carriers of certain functions. In this process the (un)markedness of locative constructions as well as their semantic content are taken into consideration. Given the complexity of interpretation of linguistic traits related to the use of the locative in Lalić's literary work, this method provides for a consistent syntactic, semantic, and stylistic analysis, whereby the semantics and stylistics allow for a more comprehensive and objective picture of the specifics of the writer's language.

The use of the locative in Lalić's language points to its presence in almost all semantic relationships that are characteristic of this peripheral case ending in contemporary language, although a few, if rare, examples of its substandard use are also attested and are also significant for our syntactic-semantic analysis.